

Grzegorz Misiura

(Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

ORCID: 0000-0002-1161-0184

Historycy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego okresu międzywojennego w służbie archiwalnej

ZARYS TREŚCI: Artykuł prezentuje sylwetki trzech przedwojennych historyków Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, którzy pracowali jednocześnie w Archiwum Państwowym w Lublinie. Po krótkiej prezentacji ich biografii, uwzględniającej zasługi w dziedzinie archiwalnej, zawiera analizę ich wkładu w rozwój lubelskiej placówki archiwalnej. Na koniec przywołane zostały nazwiska powojennych pracowników uniwersytetu, którzy pracowali w lubelskim archiwum.

SŁOWA KLUCZOWE: Stanisław Ptaszycki, Leon Białkowski, Aleksander Kossowski, Katolicki Uniwersytet Lubelski, archiwistyka, Archiwum Państwowe w Lublinie.

ABSTRACT: The article presents the profiles of three pre-war historians of The Catholic University of Lublin who worked in The State Archives in Lublin at the same time. After a short presentation of their biography contains an analysis of their contribution to the development of the Lublin archives. Finally, the names of post-war employees of the University who worked in the Lublin archives were mentioned.

KEYWORDS: Stanisław Ptaszycki, Leon Białkowski, Aleksander Kossowski, The Catholic University of Lublin, archivistics, The State Archives in Lublin taking into account the merits in the field of archives.

Wśród historyków uniwersyteckich, pracujących w Lublinie w latach 1918–1939, tzn. w okresie międzywojennym, było kilku, którzy zasługują na szczególne

zainteresowanie. Zajmowane stanowisko naukowo-dydaktyczne łączyli również z etatem państwowym, pracując w Archiwum Państwowym w Lublinie. Historykami tymi byli profesorowie: Stanisław Ptaszycki, Leon Białkowski oraz Aleksander Kossowski. Każdy z nich był uznanym naukowcem w środowisku historycznym i archiwalnym, o czym mogą świadczyć istniejące biogramy w publikacjach ogólnopolskich, np. w *Polskim słowniku biograficznym*¹. Oprócz wkładu w naukę, byli również lublinianami, którzy działali w lokalnej społeczności². Przykładem takiej działalności, która oddziaływała na całą Polskę, było pozostawanie w służbie archiwalnej.

Podstawą źródłową do opracowania tego tematu były akta personalne archiwistów, zgromadzone w Archiwum Państwowym w Lublinie³. Są one jednak niekompletne i nie odzwierciedlają całości ich pracy w tej jednostce. Braki uzupełniono biogramami, wśród których przede wszystkim wymienić należy *Słownik biograficzny archiwistów polskich*⁴, gdzie omówiono ich zaangażowanie

¹ M. Tyrowicz, *Kossowski Aleksander (1886–1965)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 14, red. E. Rostworowski i in., Wrocław 1968–1969, s. 308–309; S. Konarski, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, [w:] *ibidem*, t. 29, red. E. Rostworowski i in., Wrocław 1986, s. 294–297. Biogramu L. Białkowskiego nie opublikowano tam, ponieważ gdy opracowywano hasła na literę „b”, on jeszcze żył. Ponadto zob. K. Tymieniecki, *Leon Białkowski*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, t. 17, 1955, s. 106–108; F. Cieślak, *Aleksander Kossowski (1886–1965)*, „Archeion”, t. 44, 1966, s. 336–337; [Ś.P. Stanisław Ptaszycki], „Archeion”, t. 12, 1934, s. 19–76 [zbiór czterech artykułów *in memoriam* oraz bibliografia jego prac]; M. Trojanowska, *Stanisław Ptaszycki (12 IV 1853–20 XII 1933)*, [w:] *Problemy historii i archiwistyki*, red. T. Mencil, Lublin 1986, s. 259–270; A. Konstankiewicz, *Profesor Stanisław Ptaszycki (1853–1933) – pierwszy dyrektor Archiwum Państwowego w Lublinie*, „APLA. Biuletyn Archiwum Państwowego w Lublinie”, 2013, nr 3, s. 18–19; *eadem*, *Prof. Stanisław Ludwik Ptaszycki (1853–1933)*, „Archiwista Polski”, 2014, nr 1, s. 69–80.

² A. Stępnik, *Białkowski Leon*, [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 1, red. T. Radzik, J. Skarbek, A.A. Witusik, Lublin 1993, s. 27; J. Ziółek, *Kossowski Aleksander*, [w:] *ibidem*, s. 141–142; M. Trojanowska, *Ptaszycki Stanisław*, [w:] *ibidem*, t. 3, red. T. Radzik, J. Ziółek, Lublin 2009, s. 243.

³ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Archiwum Państwowe w Lublinie 1918–1939 [1940–1965] (dalej: APwL), sygn. 118, Białkowski Leon [I II 1885 r., wyższe, archiwista, dyrektor APL], 1926–1937, 1945–1949; *ibidem*, sygn. 125, Kossowski Aleksander [30 I 1886, prof. historii, archiwista, kustosz], 1928–1930, 1965; *ibidem*, sygn. 136, Ptaszycki Stanisław [prof., dr UJ, historyk, archiwista, dyrektor APL], 1918–1927, 1931. Pominięto akta personalne z Archiwum Uniwersyteckiego KUL (z jednym wyjątkiem odnośnie do miejsca zamieszkania L. Białkowskiego), ponieważ nie wnoszą nic nowego do zgodnienia ich pracy w Archiwum Państwowym w Lublinie.

⁴ F. Cieślak, *Białkowski Leon*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1: 1918–1984, Warszawa 1988, s. 37–39; *idem*, *Kossowski Aleksander*, [w:] *ibidem*, s. 111–112; M. Trojanowska, *Ptaszycki Stanisław*, [w:] *ibidem*, s. 178–180.

na rzecz archiwów, oraz *Encyklopedię 100-lecia KUL*⁵, gdzie położono nacisk na ich pracę na rzecz uniwersytetu. Główną metodą badawczą, z racji wykorzystanych materiałów, była metoda filologiczna, tzn. analiza tekstu pisanego. Ponadto posługiwano się również metodą komparatystyczną.

Dokumenty dotyczące przeszłości Lublina zaczęto gromadzić na początku XIX w. Jednak dopiero powstanie sto lat później Archiwum Państwowego w Lublinie dało impuls do metodycznego ich opracowania i udostępniania dla badaczy. Powstało ono 31 VII 1918 r. na mocy reskryptu Rady Regencyjnej i działało następnie na podstawie dekretu Naczelnika Państwa z dnia 7 II 1919 r. Faktycznie rozpoczęło jednak swoją działalność 1 XII 1918 r., kiedy nominację na dyrektora otrzymał prof. Stanisław Ptaszycki. Początkowo tworzyły je nieuporządkowane zbiory dokumentów, które nie zostały wywiezione przez okupacyjne władze rosyjskie i austriackie. Następnie doszły jeszcze akta sądów i urzędów szlacheckich oraz miejskie od XV w. do 1815 r. W XIX w. przechowywane one były w klasztorze Bernardynów, a następnie Dominikanów, po czym w 1887 r. zostały wywiezione do Rosji. Powróciły do Lublina na przełomie października i listopada 1918 r., staraniem dr. Józefa Serugi. Kolejne akta, wytworzone po 1815 r. i przechowywane do 1861 r. w gmachu gubernatora lubelskiego przy pl. Litewskim 3 i wywiezione do Rosji jako akta rosyjskie, wróciły do Lublina na mocy rewindykacji po I wojnie światowej. Jako siedzibę archiwum początkowo wyznaczono parter i pierwsze piętro skrzydła północnego Zamku Lubelskiego, jednak nigdy się tam ono nie wprowadziło. Otrzymało natomiast w 1919 r. gmach pobrygidkowski przy ul. Namiestnikowskiej 10 (obecnie Prezydenta G. Narutowicza). Na magazyny dostano część budynku przy pl. Litewskim 3 – dawnej siedzibie gubernatora rosyjskiego. Pod tym adresem archiwum mieściło się do 1965 r., kiedy wprowadziło się do dawnego kolegium jezuickiego przy ul. Trybunalskiej 13 (obecnie Jezuickiej)⁶.

⁵ G. Karolewicz, *Białkowski Leon Ignacy*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 1, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018, s. 45; eadem, *Kossowski Aleksander*, [w:] *ibidem*, s. 549; H. Wąsowicz, *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, [w:] *ibidem*, t. 2, Lublin 2018, s. 235–236. Pominięto wiele innych opracowań o charakterze hasłowym lub wspomnień pośmiertnych, które znajdują się w bibliografii przywołanych tekstów.

⁶ E. Kus, *Z dziejów Archiwum Państwowego w Lublinie 1918–1939*, [w:] *Archiwum Państwowe w Lublinie. Dzieje i zasób. Zbiór artykułów przygotowanych w związku z jubileuszem 80-lecia Archiwum*, red. E. Wierzbicka, L. Zabielski, Warszawa 2003, s. 39–47; E. Wierzbicka, *Kalendarium dziejów Archiwum Państwowego w Lublinie*, [w:] *ibidem*, s. 188–196.

1. Sylwetki archiwistów

Najpierw należy zastanowić się, kim byli wspomniani archiwiści. Oprócz faktów czysto biograficznych, należy przede wszystkim skupić się na ich pracy i działalności w Archiwum Państwowym w Lublinie.

a) Stanisław Ptaszycki

Urodził się 12 IV 1853 r. w Kuzowie w guberni moskiewskiej w rodzinie ziemiańskiej. W 1877 r. ukończył filologię w Uniwersytecie Petersburskim jako kandydat nauk. Następnie podjął tam pracę naukowo-dydaktyczną z filologii słowiańskiej. Oprócz studiów nad literaturą zajął się również historią, szczególnie historią prawa, genealogią i źródłoznawstwem. Odbywał też podróże naukowe do Lwowa, Krakowa, Pragi, Wiednia, Rzymu i innych, nawiązując kontakty naukowe. W 1878 r. został zatrudniony jako tłumacz-archiwista Senatu Rządzącego w Petersburgu. W latach 1884–1887 był metrykantem Metryki Litewskiej, która była przechowywana w III Departamencie Senatu Rządzącego w Ministerstwie Sprawiedliwości w Petersburgu, a następnie przewieziona do Moskwy do Archiwum Ministerstwa Sprawiedliwości. Prace nad nią zakończył wydaniem inwentarza, który stał się podstawą późniejszych rewindykacji. W tym czasie podjął też działalność wśród miejscowej Polonii, skupionej przy kościele św. Katarzyny, gdzie w latach 1917–1918 był wicerektorem Wyższych Kursów Polskich. Od 1910 r. był prezesem Towarzystwa Polskiej Macierzy Szkolnej. Podczas swojej pracy poznał ks. Idziego Radziszewskiego, rektora petersburskiej Akademii Duchownej, który zainicjował dzieło powstania katolickiego uniwersytetu w odrodzonej Polsce. Dzięki księdzu rektorowi S. Ptaszycki postanowił osiaść w rodzinnym kraju⁷.

W 1918 r. przyjechał na stałe do Polski, gdzie objął stanowisko profesora zwyczajnego Uniwersytetu Lubelskiego. Był tam również dziekanem Wydziału Nauk Humanistycznych (1918–1919), dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej (1919), prorektorem (1921–1922) oraz sędzią uniwersyteckim (1924–1926)⁸. Profesor Ptaszycki prowadził wykłady z historii literatury oraz nauk pomocniczych

⁷ M. Trojanowska, *Ptaszycki Stanisław*, s. 178–180; I. Wodzianowska, *Deo et Patriae. Rektor ks. Idzi Radziszewski (1918–1922) – uczonego i dzieło*, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–2018*, t. I: *1918–1944*, red. G. Bujak, Lublin–Warszawa 2019, s. 31.

⁸ W okresie międzywojennym było to stanowisko na lubelskim uniwersytecie, które piastował jeden z członków Senatu Akademickiego. Do jego kompetencji należały sprawy dyscyplinarne, które rektor mógł mu przekazać do rozstrzygnięcia. M. Pyter, *Sędzia uniwersytecki*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. II, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2018, s. 327.

historii w Uniwersytecie Lubelskim. W dniu 1 XII 1918 r. otrzymał z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nominację na dyrektora Archiwum Państwowego. Odtąd łączył działalność uniwersytecką z pracą w archiwum, np. w roku akademickim 1921/1922 wykładał 6 godzin tygodniowo „w godzinach pozabiurowych”, a przez pozostałą część dnia zajmował się sprawami urzędowymi. Nowy dyrektor troszczył się o zorganizowanie podstawowego zaplecza naukowego archiwum. Na początku 1919 r. wysłał pismo do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, w którym poruszył sprawę zorganizowania w nim biblioteki⁹. Na jesieni 1919 r. wyjechał do Wilna, by tam się włączyć w organizację Uniwersytetu Stefana Batorego. Został wykładowcą nauk pomocniczych historii oraz dyrektorem tamtejszej Biblioteki Uniwersyteckiej. W mieście tym przebywał do połowy 1920 r., tzn. gdy ewakuowano uniwersytet na skutek zbliżającego się frontu bolszewickiego. W dniu 17 IX tego roku powrócił z Kępna (w Kaliskiem) do Lublina wraz z lubelskimi władzami wojewódzkimi. Podczas rocznej nieobecności w archiwum zastępował go archiwista Piotr Bańkowski. Pobyt w Wilnie zaowocował np. utrzymywaniem kontaktów z Biblioteką USB. Profesor Ptaszycki był członkiem delegacji na konferencję pokojową w Rydze w 1921 r. i to właśnie jemu przypisuje się ostateczny kształt art. XI traktatu pokojowego, który był podstawą starań rewindykacyjnych zbiorów bibliotecznych i archiwalnych¹⁰. Od dnia 1 I 1922 r. ponownie został mianowany dyrektorem Archiwum Państwowego w Lublinie w VI stopniu służbowym, a rok później uzyskał V stopień służbowy¹¹. W dniach 2–5 I 1922 r. uczestniczył w posiedzeniu IV Sesji Rady Archiwalnej, a 22 VIII 1922 r. dostał pozwolenie od ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego na kolejny wyjazd do Moskwy w celach rewindykacji polskich zbiorów¹². W 1923 r. został mianowany członkiem Komisji Kwalifikacyjnej na okres dwóch lat. Zadaniem komisji było wydawanie opinii o kwalifikacjach urzędników od XII do VI stopnia służbowego, a także praktykantów i osób ubiegających się o stanowiska urzędników państwowych (§ 4). W 1925 r. ponownie powołano go na to stanowisko na kolejne dwa lata¹³.

⁹ APwL, sygn. 136, s. 14, 16; M. Trojanowska, *Ptaszycki Stanisław*, s. 179; H. Wąsowicz, op. cit., s. 235–236.

¹⁰ APwL, sygn. 136, s. 1, 18; E. Kus, op. cit., s. 50, 70.

¹¹ APwL, sygn. 136, s. 21, 27; E. Kus, op. cit., s. 65.

¹² APwL, sygn. 136, s. 17, 25; M. Trojanowska, *Ptaszycki Stanisław*, s. 179.

¹³ APwL, sygn. 136, s. 19, 37; Dz.U. 1923, nr 82, poz. 638, *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 lipca 1923 r. o komisjach kwalifikacyjnych*; Dz.U. 1925, nr 6, poz. 50, *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 stycznia 1925 r. o komisjach kwalifikacyjnych*.

Profesor Stanisław Ptaszycki angażował się w powierzone mu obowiązki pracownicze. Przykładem mogą być udokumentowane dwie sytuacje. Pierwsza z nich miała miejsce w 1922 r., gdy od 19 VI korzystał z sześciotygodniowego urlopu wypoczynkowego. Jednak już 3 VII przerwał go, ponieważ musiał dopilnować dostarczenia przesyłki 420 skrzyń z archiwaliami z Rosji – zwrotu zagrabionych materiałów. Druga sytuacja miała miejsce na kilka miesięcy przed przeprowadzką do Warszawy. Najpierw korzystał z urlopu zdrowotnego (21 III – 21 IV 1926 r.), a następnie miał korzystać z „urlopu kuracyjnego” (4 VI – 4 VIII 1926 r.). Jednak „niezałatwione sprawy archiwalne” spowodowały, że z tego drugiego skorzystał dopiero od 15 VI i wrócił do pracy już 31 VII, a pozostałe kilka dni wykorzystał później¹⁴. Czasami także rezygnował z przysługujących mu diet podczas delegacji lub też sam płacił np. za wykonane półki, naprawy czy usługi w budynku archiwum¹⁵.

W czasie swojego pobytu w Lublinie prof. Ptaszycki od 1919 r. działał w tutejszym Towarzystwie Przyjaciół Nauk¹⁶, w latach 1924–1927 był prezesem Komitetu Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie oraz członkiem Komisji Konserwatorskiej przy Urzędzie Wojewódzkim Lubelskim¹⁷. Od 1 X 1926 r. S. Ptaszycki został powołany do służby w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, jako Naczelnny Dyrektor Archiwów Państwowych. Z inicjatywy jego poprzednika, ale pod redakcją Ptaszyckiego, zaczęto wydawać ogólnopolskie czasopismo „Archeion”, w całości poświęcone sprawom archiwalnym. Prowadził również wizytacje podległych mu archiwów państwowych. Należy też wspomnieć, że od 1928 r. gościł z wykładami w uniwersytecie w Lublinie, jako jego profesor honorowy. Stanowisko stołeczne piastował do 1 VII 1931 r., kiedy złożył rezygnację ze względu na zły stan zdrowia. Zmarł 20 XII 1933 r., a pochowany został trzy dni później na cmentarzu w Białsku Podlaskim¹⁸.

¹⁴ APwL, sygn. 136, s. 46–51, 59.

¹⁵ E. Kus, op. cit., s. 70–71.

¹⁶ Por. A.M. Pawłowska, *Działalność Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lublinie w latach 1927–1939*, „Teki Komisji Historycznej Oddziału Lubelskiego Polskiej Akademii Nauk”, t. 12, 2015, s. 145–165.

¹⁷ K. Chachaj, *Profesor Stanisław Ptaszycki – historyk, filolog, archiwista, prezes Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie*, „Bibliotekarz Lubelski”, t. 67, 2014, s. 15–16.

¹⁸ APwL, sygn. 136, s. 52, 56–57; M. Trojanowska, *Ptaszycki Stanisław*, s. 179–180; H. Wąsowicz, op. cit., s. 235–236.

b) Leon Białkowski

Urodził się 1 II 1885 r. w Pasyńkach na Podolu w rodzinie ziemiańskiej. Wykształcenie historyczne uzyskał w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, gdzie w 1910 r. uzyskał doktorat¹⁹. Następnie wyjechał do Paryża, by przez rok pogłębiać tam studia z nauk pomocniczych historii. Od 15 XI 1919 r. był referentem w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, jako urzędnik VII kategorii, organizując Archiwum Państwowe w Kaliszu, a od 15 II 1921 r. był kustoszem Archiwum Państwowego w Poznaniu, jako urzędnik VI kategorii. Rok później uzyskał habilitację w Uniwersytecie Poznańskim i w 1924 r. został tam zatwierdzony jako docent historii wschodu Europy. W roku akademickim 1924/1925 prowadził wykłady zleczone, a w roku 1925/1926 był zastępcą profesora Uniwersytetu Poznańskiego²⁰. Będąc pracownikiem archiwum w Poznaniu, razem z innymi prowadził szerokie kwerendy, które miały służyć udowodnieniu polskości tego terenu. Prace te okazały się owocne – wykazano przynależność tych ziem do dawnych królewskich, tzn. pozostających pod berłem polskiego króla. Ponadto sam opracował indeksy osób i miejscowości do poznańskich ksiąg podkomorskich, wschowskich, inowrocławskich i kościańskich. Uporządkował też układ najstarszych ksiąg grodzkich i ziemskich województwa poznańskiego oraz kaliskiego. W 1921 r. wprowadził kursy archiwalne dla młodszego personelu²¹.

Na wakujące stanowisko dyrektora Archiwum Państwowego w Lublinie odpowiedział pismem z dnia 15 IX 1926 r., zgłaszając swoją kandydaturę, i 6 X został tam mianowany pełniącym obowiązki jego dyrektora (początkowo był delegowany na okres od 1 X do 31 XII). Od 10 II 1927 r. ustalono go w służbie państwowej i 1 kwietnia tego roku został jego dyrektorem w V stopniu służbowym. Kierował tą placówką nieprzerwanie aż do przejścia na emeryturę, wyłączając lata 1939–1944, kiedy archiwum było pod zarządem niemieckim, a on pozostawał jego pracownikiem. W ciągu lat zmieniała się nazwa zajmowanego stanowiska – początkowo był dyrektorem, 22 XII 1937 r. został kierownikiem archiwum (w tym samym stopniu służbowym) i ponownie od 1 VIII 1944 r. (choć wznosił pracę już 27 VII), a następnie 22 VII 1949 r. znowu dyrekto-

¹⁹ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego 1849–1945, sygn. WF II 504. Teczki akt doktorskich, podania o dopuszczenie do egzaminów ścisłych, ocena pracy, załączniki, 1860–1945 – Leon Białkowski, s. 1–13.

²⁰ APwL, sygn. 118, s. 34–35; F. Cieślak, *Białkowski Leon*, s. 37–39; G. Figiel, *Leon Białkowski – lublinianin z wyboru*, „Bibliotekarz Lubelski”, t. 58–59, 2015–2016, s. 14.

²¹ F. Cieślak, *Białkowski Leon*, s. 38.

rem²². Jako archiwista lubelski uporządkował tzw. dissoluty ziemskie i grodzkie oraz kierował brakowaniem akt zespołów Kancelarii Gubernatora Lubelskiego 1867–1917 oraz Rządu Gubernialnego Lubelskiego 1867–1917. Jednak wyrazem uznania jako archiwisty i znawcy archiwaliów rosyjskich (jego dysertacje były bowiem pisane na archiwaliach podolskich) było włączenie go w skład Specjalnej Komisji Mieszanej do spraw rewindykacji polskich archiwaliów z Rosji. Komisja ta w wyniku pokoju ryskiego miała za zadanie odzyskać polskie archiwalia, wywiezione stąd przez Rosjan w 1915 r. Pierwszy raz udał się do Rosji w listopadzie 1923 r., gdy był jeszcze pracownikiem archiwum w Poznaniu. Kolejne wyjazdy, 15 V – 10 VII 1929 do Kijowa i Żytomierza oraz 25 III – 30 IX 1930 r. do Leningradu (Petersburga), zaowocowały odzyskaniem m.in. akt Lubelskiej i Chełmskiej Dyrekcji Szkolnej 1864–1915. W czasie II wojny światowej przyjmował do archiwum akta różnych instytucji, które były narażone na zniszczenie, np. akta uniwersytetu. Dzięki prowadzonej akcji zostały one ocalone. Opracował też akta Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego z lat 1918–1939 i sporządził do nich inwentarz. Już od końca lipca 1944 r., a więc niedługo po wznowieniu prac po wycofaniu się Niemców, przejmował akta po niemieckich urządach i przenosił je do siedziby Archiwum Państwowego, będąc członkiem polsko-radzieckiej Komisji Nadzwyczajnej do zbadania zbrodni niemieckich popełnionych na Majdanku. W dniu 2 I 1946 r. został powołany do Miejskiej Rady Archiwalnej w Lublinie, w której był niekwestionowanym autorytetem. Na emeryturę przeszedł z dniem 30 IX 1949 r. i jeszcze przez pewien czas zajmował mieszkanie służbowe przy siedzibie archiwum. W maju 1950 r. zamieszkał z całą rodziną w mieszkaniu uniwersyteckim przy ul. Chopina 27 m. 2. Zmarł w Lublinie 22 I 1952 r. i został tam pochowany na cmentarzu przy ul. Lipowej²³.

Jak poważnie i z jakim zaangażowaniem podchodził do swoich obowiązków, myśląc także o swoich podwładnych, niech świadczy pewna sytuacja. Gdy w maju 1935 r. trafił do szpitala z powodu zapalenia wyrostka robaczkowego, zaleceniem lekarskim było leczenie do końca czerwca, a następnie sześciotygodniowa rekonwalescencja. Jednak do pracy powrócił już 24 VI, mimo osłabienia i codziennych wizyt w szpitalu na zmianę opatrunków. Argumentował to tym,

²² APwL, sygn. 118, s. 28, 29, 30, 33, 37, 49, 56.

²³ APwL, sygn. 118, s. 5, 34–36, s. 53; Archiwum Uniwersyteckie KUL, Referat Personalny, sygn. A-1, Białkowski Leon, prof. dr 1925–1952 (1969), *Pismo L. Białkowskiego do Rektora KUL*, Lublin, 20 maja 1950 r., npg.; E. Kus, op. cit., s. 53–54; F. Cieślak, *Białkowski Leon*, s. 38–39; G. Figiel, op. cit., s. 21–22 (tam błędnie zapisano, że L. Białkowski mieszkał do końca życia w mieszkaniu służbowym przy Archiwum Państwowym w Lublinie).

żeby „ułatwić tok urzędowania zwłaszcza w okresie urlopów wypoczynkowych”. O umiłowaniu pracy archiwalnej świadczy też to, że gdy po habilitacji w Poznaniu pojawiła się możliwość objęcia samodzielnej katedry w uniwersytecie w Lublinie, swój wyjazd uzależniał od możliwości pracy w tamtejszym archiwum. Gdy prof. Ptaszycki awansował do Warszawy, dopiero wówczas – po uzyskaniu zgody przełożonych – przeniósł się do Lublina, obejmując po nim stanowisko nie tylko w uniwersytecie, ale także w archiwum²⁴.

Leon Białkowski w 1926 r. objął na uniwersytecie katedrę historii Polski po prof. Stanisławie Smolce (zm. 1924). Prowadził również zajęcia z nauk pomocniczych historii po prof. S. Ptaszyckim, więc także tam kontynuował dzieło swojego poprzednika. Praca na uniwersytecie była warunkiem, od którego uzależniał on objęcie posady dyrektora Archiwum Państwowego w Lublinie. W 1928 r. został mianowany profesorem zwyczajnym. W uniwersytecie pełnił również funkcje administracyjne: 1927–1930 – prodziekana WNH, 1930–1933 – dziekana tego wydziału, 1933–1934 – ponownie prodziekana i 1933–1938 – prorektora KUL. Oprócz członkostw w licznych organizacjach ogólnopolskich, działał również w Lublinie. Należał tam zarówno do Towarzystwa Przyjaciół Nauk, jak też do Towarzystwa Biblioteki im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie (1929–1939, 1945, 1947–1952). W 1927 r. był jednym z założycieli Oddziału Lubelskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego, którego był też prezesem do wybuchu wojny. Ponadto był jednym z członków założycieli Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, które powstało w 1934 r.²⁵

c) Aleksander Kossowski

Urodził się 30 I 1886 r. w Sabłukowie k. Niżnego Nowogrodu w Rosji w rodzinie administratora tamtejszego majątku. Wykształcenie historyczne uzyskał w Uniwersytecie Petersburskim – dyplom I stopnia (1910), magistra (1915) oraz docenta prywatnego (1917). W 1918 r. wykładał na Wyższych Kursach Polskich w tym mieście, gdzie spotkał się m.in. z S. Ptaszyckim. W latach 1918–1924 wykładał w Uniwersytecie Permskim. W wyniku postanowień pokoju ryskiego wybrał obywatelstwo polskie i w 1924 r. przyjechał do Polski. Początkowo osiadł w Kowlu, gdzie był nauczycielem w miejscowym gimnazjum, a w 1926 r. przy-

²⁴ APwL, sygn. 118, s. 13, 14, 20, 21; G. Figiel, op. cit., s. 16.

²⁵ APwL, sygn. 118, s. 1, 4; F. Cieślak, *Białkowski Leon*, s. 38; A.M. Pawłowska, op. cit.; G. Figiel, op. cit., s. 17–22. Por. G. Karolewicz, *Profesor Leon Białkowski w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 34, 1986, z. 2, s. 255–263; eadem, *Białkowski Leon Ignacy*, s. 45.

jechał do Lublina, gdzie podjął pracę w miejscowym uniwersytecie. Objął tam katedrę historii nowożytnej, jako zastępca profesora. W 1938 r. uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1947 r. – zwyczajnego. W roku akademickim 1948/1949 był prodziekanem Wydziału Nauk Humanistycznych, a w latach 1950/1951–1951/1952 jego dziekanem²⁶.

Od dnia 1 I 1928 r. pracował w Archiwum Państwowym w Lublinie jako prowizoryczny archiwista, będąc w VII stopniu służbowym. Od 1 XII 1938 r. awansował na kustosa archiwalnego, a od 1 I 1945 r. był w VI stopniu służbowym²⁷. Jako archiwista posiadał szeroką wiedzę o zagadnieniach prawnoustrojowych, dobrą znajomość akt i umiejętność precyzyjnego ich opracowania. Z innymi pracownikami prowadził akcję gromadzenia i zabezpieczania akt podworskich oraz pofabrycznych. Uporządkował zespoły archiwalne, np. Komisji Województwa Lubelskiego i Podlaskiego, rządów gubernialnych (lubelskiego, siedleckiego i chełmskiego), kancelarii gubernatorów, władz włościańskich, skarbowych i podatkowych. Były to XIX-wieczne akta, które w większości pochodziły z reewakuacji z ZSRR, i potrzebowały uporządkowania według układu kancelaryjnego oraz opracowania inwentarzy tematycznych. Porządkował również kościelne akta konsystorskie: Chełmskiego Konsystorza Grecko-Katolickiego, Warszawskiego i Chełmsko-Warszawskiego Konsystorza Prawosławnego, Chełmskiego Zarządu Duchownego czy akta Kurii Biskupiej w Lublinie, które w 1941 r. trafiły tam z archiwum diecezjalnego. Sporządzone inwentarze (z wyjątkiem tego ostatniego) zostały jednak zniszczone podczas działań wojennych. Razem z L. Białkowskim prowadził też wtedy akcję przyjmowania akt z innych urzędów²⁸.

Aleksander Kossowski cieszył się zaufaniem swojego dyrektora. Zastępował go jako kierownika archiwum, zarówno przed wojną, jak i po niej. Było tak podczas jego urlopów wypoczynkowych, jak również w sytuacjach nagłych, np. 16 V – 23 VI 1935 r., gdy ten był w szpitalu z powodu zapalenia wyrostka robaczkowego²⁹. Dowodem uznania jego pracy może być też fakt, że w 1948 r. L. Białkowski

²⁶ APwL, sygn. 125, s. 1–3, 13; F. Cieślak, *Kossowski Aleksander*, s. 111–112; G. Karolewicz, *Kossowski Aleksander*, s. 549. Szerzej na temat A. Kossowskiego: G. Misiura, *Działalność naukowo-dydaktyczna i archiwalna profesora Aleksandra Kossowskiego (1886–1965)*, „Res Historica”, t. 52, 2021, s. 417–438: <<http://www.dx.doi.org/10.17951/rh.2021.52.417-438>>, [dostęp: 13.07.2022]; Г. Мисюра, *Российский период жизни профессора Александра Коссовского*, „Петербургский Исторический Журнал”, 31, 2021, nr 3, s. 170–183: <http://www.dx.doi.org/10.24411/2311-603X_2021_3_170>, [dostęp: 13.07.2022].

²⁷ Por. APwL, sygn. 125, s. 4, 10, 14–15.

²⁸ F. Cieślak, *Kossowski Aleksander*, s. 111–112.

²⁹ Por. APwL, sygn. 118, s. 12–14, 20, 22, 43.

zapropował go do odznaczenia medalem za długoletnią służbę, któremu archiwum „zawdzięcza wiele prac porządkowych i szereg przyczynków i rozpraw drukowanych”³⁰. Razem z innymi pracownikami wznowił pracę w archiwum w dniu 27 VII 1944 r. Zabezpieczał wówczas akta poniemieckie i porządkował dalej te XIX-wieczne. Na emeryturę odszedł z dniem 30 IX 1949 r., ale nadal prowadził działalność badawczą, jako bywalec pracowni naukowej. Zmarł 24 VI 1965 r. i został pochowany na cmentarzu przy ul. Lipowej w Lublinie³¹.

2. Wkład w organizację i działalność archiwum

Archiwum Państwowe w Lublinie, które powstało po I wojnie światowej, miało w okresie międzywojennym dwóch dyrektorów. Obaj posiadali tytuły naukowe i byli profesorami miejscowego uniwersytetu. Pierwszym z nich, a zarazem twórcą i organizatorem archiwum, był prof. Stanisław Ptaszycki – uznany wówczas badacz, przybyły z Petersburga, mający za sobą prace archiwalne nad Metryką Litewską. W chwili nominacji miał 65 lat, a więc władze warszawskie, mianując go dyrektorem, postawiły przede wszystkim na jego wiedzę i doświadczenie. Wysiłki profesora w kierunku organizacji jednostki archiwalnej, a w dalszej kolejności także zgromadzenia i opracowania zbiorów znakomicie się powiodły. Świadczą o tym: ustalenie siedziby i magazynów dla archiwum, zatrudnienie odpowiedniego personelu (w 1923 r. było 8 pracowników razem z dyrektorem, w tym 5 archiwistów opracowujących akta³²), a także ustalenie zasobu archiwalnego (akta z poszczególnych urzędów oraz pierwszych rewindykacji z ZSRR). Dowodem jego talentu archiwalnego było mianowanie go w 1926 r. Naczelnym Dyrektorem Archiwów Państwowych w Warszawie.

Wakujące wtedy stanowisko dyrektora objął po nim 41-letni wówczas Leon Białkowski z Poznania, uznany badacz i archiwista, mający kilkuletnie doświadczenie w pracy archiwalnej. W swoich wspomnieniach zapisał, że już w 1919 r. miał otrzymać przydział do pracy w archiwum w Lublinie, jednak trafił tam dopiero w 1926 r.³³ Podobnie jak jego poprzednik, podjął również pracę ze studentami historii w uniwersytecie. Posiadając doświadczenie i duży wkład w poznańską archiwistykę, w Lublinie kontynuował i rozwijał pracę prof. Pta-

³⁰ APwL, sygn. 125, s. 20.

³¹ APwL, sygn. 125, s. 23, 28–30; F. Cieślak, *Kossowski Aleksander*, s. 112.

³² E. Kus, op. cit., s. 64–65.

³³ G. Figiel, op. cit., s. 12–16.

szyckiego³⁴. Do jego zasług należy również upowszechnianie do badań naukowych opracowanych już wówczas części zasobu. Pod jego kierunkiem w uniwersytecie powstawały bowiem prace historyczne, pisane przede wszystkim na tych materiałach³⁵.

Dwa lata po L. Białkowskim do grupy pracowników archiwum dołączył także kolejny uniwersytecki historyk, 42-letni Aleksander Kossowski. Był znany zarówno prof. Ptaszyckiemu jeszcze z czasów petersburskich, jak również prof. Białkowskiemu z pracy na uczelni. Z tym ostatnim byli równolatkami (Białkowski był starszy o rok). O jego zatrudnieniu w archiwum z pewnością zdecydowały posiadane przez niego cechy charakteru: dokładność i systematyczność wykonywanej pracy. O ile jednak S. Ptaszycki i L. Białkowski kierowali archiwum, o tyle A. Kossowski otrzymał etat archiwisty i opracowywał kolejne zespoły. Opracowywał głównie XIX-wieczne akta wytworzone przez rosyjskie urzędy państwowe, które zapewne wówczas były jednymi z najcenniejszych, z punktu widzenia badawczego – należało bowiem w sposób naukowy zweryfikować i ocenić stopień rusyfikacji polskiego społeczeństwa, gdy wszyscy pamiętali jeszcze te czasy. Zrodziła się więc potrzeba pilnego ich opracowania. Właśnie te akta powierzono A. Kossowskiemu, co świadczy o dużym zaufaniu do niego. Swoim łagodnym usposobieniem potrafił też uspokoić często nerwowego w swoim zachowaniu L. Białkowskiego³⁶.

Po odzyskaniu niepodległości podstawową sprawą dla polskiej archiwistyki było zgromadzenie rozproszonych archiwaliów. Uwydatnia się w tym rola S. Ptaszyckiego i L. Białkowskiego, którzy w latach 1922–1930 jeździli do Leningradu, Kijowa i Żytomierza, negocjując przejęcie i przewóz odzyskanych dokumentów, zagrabionych przez rosyjskiego zaborcę. Profesor Ptaszycki, jako znawca petersburskich archiwaliów, wiedział, jakie polonika tam są i co należy zwrócić do kraju. Profesor Białkowski w trakcie badań naukowych zapoznał się z archiwaliami podolskimi i – podobnie jak S. Ptaszycki w przypadku Petersburga – miał rozeznanie w archiwach południowo-zachodniej części ZSRR. Ich

³⁴ Ibidem, s. 15. Obaj poznali się w 1922 r. w Lublinie, gdy L. Białkowski wracał z Kijowa i Charkowa w sprawach zwrotu archiwaliów i zdał z tego raport S. Ptaszyckiemu, który wówczas kierował lubelskim archiwum. Zaszczepił w nim wówczas też myśl o pracy w katolickim prywatnym uniwersytecie. Ibidem, s. 15.

³⁵ E. Kus, op. cit., s. 70.

³⁶ J. Wojtiszek, *Wspomnienia z lat studiów*, Gliwice 1982, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1925–1939 we wspomnieniach swoich pracowników i studentów*, red. G. Karolewicz, Lublin 1989, s. 247–248.

wiedza i archiwalne doświadczenie przyczyniły się do odzyskania znacznej części zbiorów. Należy też wspomnieć, że L. Białkowski oraz A. Kossowski wnieśli ogromny wkład w ocalenie dokumentów w trakcie trwania II wojny światowej. Mimo postawienia na czele archiwum niemieckiego szefa Urzędu Archiwalnego dr. Rolanda Seeberga-Elverfeldta, polski personel nadal tam pracował³⁷. Najpierw za sprawą L. Białkowskiego w marcu 1940 r. przewieziono do archiwum akta uniwersyteckie, które od jesieni 1939 r. były porozrzucane na tamtejszych korytarzach, po zajęciu budynku przez Niemców. Mocno wybrakowane (brak było m.in. prac dyplomowych i indeksów) uporządkował je A. Kossowski³⁸. Opracował i zinwentaryzował również akta z archiwum diecezjalnego, które w tym czasie trafiły do Archiwum Państwowego³⁹. Po ucieczce Niemców w lipcu 1944 r. Polacy zaczęli zbierać materiały upamiętniające hitlerowską kaźń nie tylko Polaków, ale i innych nacji, zwłaszcza dokumentację obozową Majdanka. Już kilka dni po opuszczeniu Lublina przez okupantów, uruchomiono Archiwum Państwowe w Lublinie pod polskim kierownictwem. Jego przedwojenny kierownik został włączony w prace komisji polsko-radzieckiej, która badała te zbrodnie. Porozrzucane dokumenty zbierano dosłownie z ulicy. Według prof. Białkowskiego, część tej dokumentacji znalazła się później w innych archiwach, poza Lublinem⁴⁰. Profesorów Białkowskiego i Kossowskiego łączyło także to, że obaj przeszli na emeryturę z dniem 30 IX 1949 r. Od tego momentu nastąpił koniec pewnej epoki, w której przedwojenni profesorowie uniwersyteccy pracowali jednocześnie w Archiwum Państwowym w Lublinie.

Obok trzech historyków lubelskich, którzy pozostawali w służbie archiwalnej ww okresie międzywojennym, należy też wspomnieć o Piotrze Bańkowskim. Posiadał on – podobnie jak S. Ptaszycki – wykształcenie filologiczne, ale

³⁷ *Dzieje*, [w:] J.R. Marczewski, *Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie. Dzieje, zasób, inwentarz*, Lublin 2015, s. 26. Por. S. Lehr, *Pewna prawie zapomniana „akcja na Wschodzie”. Niemieccy archiwiści w Generalnym Gubernatorstwie i Komisariacie Rzeszy Ukraina*, tłum. M. Gąssowska, Warszawa 2014; J. Łosowski, *Znane i nieznanne strony działalności niemieckiej administracji archiwalnej w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Teki Archiwalne”, seria nowa, t. 11, 2011, s. 23–58.

³⁸ R. Derewenda, *Uniwersytet za rektora ks. Antoniego Szymańskiego (1933–1939)*, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–2018*, t. 1: 1918–1944, red. G. Bujak, Lublin 2019, s. 165.

³⁹ *Dzieje*, [w:] J.R. Marczewski, op. cit., s. 26–28.

⁴⁰ M. Szewczyk, *Vivat Academia, vivat Professores!*, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1925–1939*, Lublin 1983, s. 278. Wobec braku szczegółowych informacji trudno rozstrzygnąć, z jakich miejsc Lublina zbierano dokumenty i czego one dotyczyły oraz które z nich wywieziono do innych archiwów.

w odróżnieniu od niego pracował w uniwersytecie jako literaturoznawca i nie miał żadnych zajęć dla studentów historii. Z tego też powodu nie zaliczono go do grona historyków, mimo że był także archiwistą. Jego kariera archiwalna trwała długie lata, także po zakończeniu pobytu w Lublinie. Najpierw pracował w Archiwum Państwowym w Lublinie w latach 1919–1924 (podobnie jak w uniwersytecie), a następnie w Wydziale Archiwów Państwowych w Warszawie w latach 1925–1939 oraz równocześnie innych instytucjach stolicy (Bibliotece Narodowej, Archiwum Akt Nowych i Archiwum Skarbowym) w latach 1936–1944, Archiwum Państwowym w Kielcach 1944–1945 oraz ponownie w instytucjach Warszawy (Wydziale Archiwów Państwowych, Archiwum Głównym Akt Dawnych i Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych) w latach 1945–1962. Był również redaktorem naczelnym „Archeionu” (1951–1976, t. 21–64)⁴¹. Jego nieocenioną zasługą było również to, że podczas powstania warszawskiego opiekował się warszawskimi archiwaliami, które zgromadzono na Żoliborzu, przyczyniając się do ocalenia części warszawskiego zasobu archiwalnego⁴².

W okresie powojennym archiwistami byli również inni historycy, związani z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim. W latach 1942–1953 w Archiwum Głównym Akt Dawnych pracował Władysław Rostocki, prawnik, który w tym czasie uzyskał doktorat z historii. Podczas późniejszej pracy w uniwersytecie, w 1973 r. zorganizował specjalizację archiwalną na Sekcji Historii i w latach 1978–1982 kierował tam Katedrą Historii Ustroju i Administracji Polski⁴³. Kolejnym historykiem w służbie archiwalnej był Marcin Dragan. W okresie międzywojennym prowadził on zajęcia zleczone dla studentów historii, a w Archiwum Państwowym w Gdańsku pracował w latach 1945–1961 i od 1949 r. był tam dyrektorem⁴⁴. Ostatnim historykiem, który pracował także jako archiwista, była Maria Trojanowska. Pracowała w uniwersytecie w latach 1974–1978 i 1981–2007,

⁴¹ G. Karolewicz, *Bańkowski Piotr*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 1, s. 27. Por. APL, sygn. 116, Bańkowski Piotr [wyższe, archiwista], 1919–1921; Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, sygn. 1626, Akta osobowe – Bańkowski Piotr [288 s.]; ibidem, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie, sygn. 2848, Bańkowski Piotr, ur. 12 IX 1885 r. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych w Warszawie. Docent, 1954; M. Bielińska, M. Wąsowicz, *Bańkowski Piotr*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, s. 32–34.

⁴² Por. P. Bańkowski, *Archiwista na powstańczym Żoliborzu. Wspomnienia sierpień–wrzesień 1944*, Warszawa 2014.

⁴³ M. Dyjakowska, *Rostocki Władysław*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, s. 278.

⁴⁴ G. Karolewicz, *Dragan Marcin Teofil*, [w:] ibidem, t. 1, s. 170–171.

prowadząc zajęcia dla studentów archiwistyki, a z Archiwum Państwowym w Lublinie związana była w latach 1970–2007, pełniąc także funkcję jego dyrektora (1991–1993)⁴⁵.

Summary

Interwar Historians of the Catholic University of Lublin in the Archive Service

The article presents the archival achievements of three historians from the interwar period who worked simultaneously at the Catholic University of Lublin. The sources for this issue were their personal documents from The State Archives in Lublin and their biographies from encyclopedias and dictionaries. The philological method was used, which allowed for the reconstruction of their work in the Lublin state archives, which was closed in the years 1918–1949. The results of the research, which allowed for a deeper reconstruction of the beginnings of The State Archives in Lublin, have shown the invaluable contribution of the presented people. Stanisław Ptaszycki and Leon Białkowski were the pre-war directors of the Lublin facility, while Aleksander Kossowski was an archivist who prepared documents for researchers. The work of the last two, especially during the Second World War, contributed to the preservation of many archival materials from the past, as well as German documents produced at that time.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Dz.U. 1923, nr 82, poz. 638, *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 lipca 1923 r. o komisjach kwalifikacyjnych.*
- Dz.U. 1925, nr 6, poz. 50, *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 stycznia 1925 r. o komisjach kwalifikacyjnych.*
- Bańkowski P., *Archiwista na powstańczym Żoliborzu. Wspomnienia sierpień-wrzesień 1944*, Warszawa 2014.

⁴⁵ T. Nowicki, *Trojanowska Maria*, [w:] *ibidem*, t. 2, s. 484–485.

- Szewczyk M., *Vivat Academia, vivant Professores!*, Lublin 1983, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1925–1939 we wspomnieniach swoich pracowników i studentów*, wstęp i red. G. Karolewicz, Lublin 1989, s. 273–278.
- Wojtiszek J., *Wspomnienia z lat studiów*, Gliwice 1982, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1925–1939 we wspomnieniach swoich pracowników i studentów*, wstęp i red. G. Karolewicz, Lublin 1989, s. 244–249.

Literatura

- Bielińska M., Wąsowicz M., *Bańkowski Piotr*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. I: 1918–1984, Warszawa 1988, s. 32–34.
- Cieślak F., *Aleksander Kossowski (1886–1965)*, „Archeion”, t. 44, 1966, s. 336–337.
- Cieślak F., *Białkowski Leon*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. I: 1918–1984, Warszawa 1988, s. 37–39.
- Cieślak F., *Kossowski Aleksander*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. I: 1918–1984, Warszawa 1988, s. 111–112.
- Chachaj K., *Profesor Stanisław Ptaszycki – historyk, filolog, archiwista, prezes Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie*, „Bibliotekarz Lubelski”, t. 67, 2014, s. 9–17.
- Derewenda R., *Uniwersytet za rektora ks. Antoniego Szymańskiego (1933–1939)*, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–2018*, t. I: 1918–1944, red. G. Bujak, Lublin 2019, s. 145–189.
- Dyjakowska M., *Rostocki Władysław*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. II, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2018, s. 278.
- Marczewski J.R., *Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie. Dzieje, zasób, inwentarz*, Lublin 2015, s. 7–49.
- Figiel G., *Leon Białkowski – lublinianin z wyboru*, „Bibliotekarz Lubelski”, t. 58–59, 2015–2016, s. 11–25.
- Karolewicz G., *Bańkowski Piotr*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. I, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2018, s. 27.
- Karolewicz G., *Białkowski Leon Ignacy*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. I, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2018, s. 45.
- Karolewicz G., *Dragan Marcin Teofil*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. I, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2018, s. 170–171.
- Karolewicz G., *Kossowski Aleksander*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. I, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2018, s. 549.
- Karolewicz G., *Profesor Leon Białkowski w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 34, 1986, z. 2, s. 255–263.

- Konarski S., *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIX, red. E. Rostworowski i in., Wrocław 1986, s. 294–297.
- Kostankiewicz A., *Prof. Stanisław Ludwik Ptaszycki (1853–1933)*, „Archiwista Polski”, 2014, nr 1, s. 69–80.
- Kostankiewicz A., *Profesor Stanisław Ptaszycki (1853–1933) – pierwszy dyrektor Archiwum Państwowego w Lublinie*, „APLA. Biuletyn Archiwum Państwowego w Lublinie”, 2013, nr 3, s. 18–19.
- Kus E., *Z dziejów Archiwum Państwowego w Lublinie 1918–1939*, [w:] *Archiwum Państwowe w Lublinie. Dzieje i zasób. Zbiór artykułów przygotowanych w związku z jubileuszem 80-lecia Archiwum*, red. E. Wierzbicka, L. Zabielski, Warszawa 2003, s. 38–72.
- Lehr S., *Pewna prawie zapomniana „akcja na Wschodzie”. Niemieccy archiwiści w Generalnym Gubernatorstwie i Komisariacie Rzeszy Ukraina*, Warszawa 2014.
- Łosowski J., *Znane i nieznanne strony działalności niemieckiej administracji archiwalnej w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Teki Archiwalne”, seria nowa, t. 11, 2011, s. 23–58.
- Misiura G., *Działalność naukowo-dydaktyczna i archiwalna profesora Aleksandra Kossowskiego (1886–1965)*, „Res Historica”, 2021, nr 52, s. 417–438. <<http://www.dx.doi.org/10.17951/rh.2021.52.417-438>>, [dostęp: 13.07.2022].
- Nowicki T., *Trojanowska Maria*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. II, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2018, s. 484–485.
- Pawłowska A.M., *Działalność Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lublinie w latach 1927–1939*, „Teki Komisji Historycznej Oddziału Lubelskiego Polskiej Akademii Nauk”, t. 12, 2015, s. 145–165.
- Pyter M., *Sędzia uniwersytecki*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. II, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2018, s. 327.
- Stępnik A., *Białkowski Leon*, [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 1, red. T. Radzik, J. Skarbek, A.A. Witusik, Lublin 1993, s. 27.
- [*Ś.P. Stanisław Ptaszycki*], „Archeion”, t. 12, 1934, s. 19–76.
- Trojanowska M., *Ptaszycki Stanisław*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1: 1918–1984, Warszawa 1988, s. 178–180.
- Trojanowska M., *Ptaszycki Stanisław*, [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 3, red. T. Radzik, J. Ziółek, Lublin 2009, s. 243.
- Trojanowska M., *Stanisław Ptaszycki (12 IV 1853–20 XII 1933)*, [w:] *Problemy historii i archiwistyki*, red. T. Mencil, Lublin 1986, s. 259–270.

- Tymieniecki K., *Leon Białkowski*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” t. 17, 1955, s. 106–108.
- Tyrowicz M., *Kossowski Aleksander (1886–1965)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XIV, red. E. Rostworowski i in., Wrocław 1968–1969, s. 308–309.
- Wąsowicz H., *Ptaszycki Stanisław Ludwik*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. II, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2018, 235–236.
- Wierzbicka E., *Kalendarium dziejów Archiwum Państwowego w Lublinie*, [w:] *Archiwum Państwowe w Lublinie. Dzieje i zasób. Zbiór artykułów przygotowanych w związku z jubileuszem 80-lecia Archiwum*, red. E. Wierzbicka, L. Zabielski, Warszawa 2003, s. 188–196.
- Wodzianowska I., *Deo et Patriae. Rektor ks. Idzi Radziszewski (1918–1922) – uczone i dzieło*, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–2018*, t. I: 1918–1944, red. G. Bujak, Lublin 2019, s. 21–71.
- Ziółek J., *Kossowski Aleksander*, [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, J. Skarbek, A.A. Witusik, t. I, Lublin 1993, s. 141–142.
- Мисюра Г., *Российский период жизни профессора Александра Коссовского*, „Петербургский Исторический Журнал” 31(2021), nr 3, s. 170–183: <http://www.dx.doi.org/10.24411/2311-603X_2021_3_170>, [dostęp: 13.07.2022].